Acc. No. 3278

ఆంధ్ర సంస్థానములు : సాహిత్యపోషణము

(సాహిత్య అకాడమీ బహుమతినందిన రచనము)

డా. తూమాటి దొణప్ప, ఎం.ఏ., పిఎచ్.డి.

గోడేవారి సంస్థానములు

ప్రవేశిక

గోడేవంశమువారు పాలించిన ఎస్టేటులలో అనకాపల్లి, ఎంబారం, కుప్పిలి, కొరుపోలు, గొట్టిపల్లి, గోడిచర్ల, భరణికము, మునగపాక, శ్రీరామపురము, షేర్ మొహమ్మద్‌పురము మున్నగునవి ముఖ్యమయినవి. షేర్ మొహమ్మదుపురము గోడేవంశ్యుల మొదటి సంస్థానము. సాధారణముగ ఈ వంశీయులను, వీరి వారసులను అనకాపల్లి జమీందారులనియు, ఎంబారం జమీందారులనియు, షేర్ మొహమ్మదుపురము జమీందారులనియు వ్యవహరింతురు. ఈ సంస్థానాధీశులందఱును నొకే మూలపురుషుని సమీపసంతతికి చెందినవారు గావున ఈ సంస్థానముల చరిత్రమును, వాని సాహిత్యపోషణమును సామూహికముగ నిచ్చట ప్రదర్శింపఁబడినవి.

పేష్కషు బకాయి నిమిత్తము శాశ్వత పరిష్కారకాలమున ఏలము వేయఁబడిన షేర్ మొహమ్మదుపురము ఎస్టేటును పదునాఱు జిరాయితీ గ్రామములు, ఆఱు శ్రోత్రియములు,ఐదు మొఖాసాలు గలదానిని మచిలీపట్టణములోని చీఫ్ ఇన్ కవున్సిలువారి దుబాషియగు గోడే పెద్దజగ్గరాయనింగారు రూ. 18,445 లకు ఖరీదు చేసియుండిరి. దీని పేష్కషు రూ. 19,343 లు. పదుమూఁడు జిరాయితీ గ్రామములు, మూఁడు శ్రోత్రియములు గల అనకాపల్లి ఎస్టేటు 1802 లో విజయనగరమురాజాగారివలన కుంఫిణీవారి ఏలములో ఖరీదుచేయఁ బడినది. 1810 లో గోడే సూర్యప్రకాశరావుగారు దీనిని ఖరీదు చేసిరి. 1818 లో సూర్యప్రకాశరావుగారి విభక్తకనిష్ఠసోదరులు గోడే సూర్యనారాయణరావుగారు పెద్దాపుర సంస్థానమునందలి సత్యవరము పరగణాలోని భాగమయి పదుమూఁడు జిరాయితీ గ్రామములుగల గోడిచర్లను ఏలములో కొనిరి. పెద్దజగ్గరాయనింగారి మరణానంతరము షేర్ మొహమ్మదుపురము సూర్యనారాయణరావుగారి వంతునకు వచ్చినది. గోడే సూర్యప్రకాశరావుగారు 1820 లో ఏడు జిరాయితీ గ్రామములును, రెండు శ్రోత్రియములును కలిగి, నక్కపల్లి ఎస్టేటులో నొకభాగమయిన కొరుపోలును, 1822 లో చీపురుపల్లి ఎస్టేటులోని నాలుగు ఖండములలో మొదటిఖండములోని భరణికమును, 1830లో ఎనిమిది జిరాయితీ గ్రామములును, రెండుశ్రోత్రియములునుగల మునగపాకను, 1835 లో తొమ్మిది జిరాయితీ గ్రామములుగల శ్రీరామపురమును ప్రభుత్వము వారి ఏలములో ఖరీదుచేసిరి. 1879 లో గొట్టిపల్లి ఎస్టేటును గోడే నారాయణ

గజపతిరావుగారు సంపాదించిరి. ఈ గొట్టిపల్లి ఎస్టేటులోని యొకభాగమే ఎంబారం ఎస్టేటు. 1815 లో శ్రీ గొడే సూర్యనారాయణరావుగారు విజయనగరము మహారాజాగారి పినతల్లి పెనిమిటియగు రాజా శ్రీ సాగి రామచంద్ర రాజుగారినుండి రాజేల ఎస్టేటును కొని 1818 లో దీనిని భాగవతుల నారప్ప గారికి విక్రయించిరి. పేష్కషు బకాయిపడిన రాయవరం ఎస్టేటునుగూడ శ్రీ గొడే సూర్యనారాయణరావుగారు రాజా శ్రీ సాగి రామచంద్రరాజుగారినుండి ఖరీదుచేసి, ఆ పిమ్మట అది లాభసాటిగా కన్పట్టనందున కుంఫిణీవారికే ముప్పది వేలకు తిరిగి విక్రయించిరి. వీరి వంశీయులు ఇంకను కరకవలస, కుప్పిలి, గాజువాక, నక్కపల్లి, మట్టిపాలెము మొదలగు ఎస్టేటులను సంపాదించిరి. వరుసగా నీ ఎస్టేటుల పేష్కషు వివరములు :

అనకాపల్లి	30,000	ఎంబారం	2,000
కరకవలస	4,000	కుప్పిలి	8,000
కొరుపోలు	8,000	గొడిచర్ల	17,000
నక్కపల్లి	6,000	భరణికము	1,500
మునగపాక	25,000	శ్రీరామపురము	18,000
షేర్ మొహమ్మద్ పురము	20,000		

ఈ యన్నింటి మీఁదను ఈ సంస్థానాధీశ్వరులకు నించుమించుగా ఏడెనిమిది లక్షల యాదాయము వచ్చెడిది. షేర్ మొహమ్మదుపురము చిట్టచివరిపాలకులగు అంకితము వెంకటభానోజీరావుగారు 1930లో జమీని రెండుభాగములు చేసి తూర్పుభాగమును విజయనగరములోని పేర్లవారికిని, పడమటి భాగమును విశాఖపట్టణములోని ఆకెళ్ళవారికిని విక్రయించిరి.

సంస్థాన చరిత్రము

ఈ సంస్థానపాలకులు పెటికిరాజులను వ్యవహారనామముగల పురగిరి క్షత్రియ వంశమునకు చెందినవారఁట; వీరి గృహనామము గొడేవారు. వీరిది ఛత్రసాల గోత్రము. కాకరపర్తి బుచ్చిపాత్రకవి ప్రణీతమగు సత్యవతీ పరిణయమునందు వీరిది దినేశ వంశమనియు, రవికులమనియుఁ జేర్కొనఁ బడుట చింత్యము. పరశురాముని నెదిరింపఁజాలక యజ్ఞోపవీతములను ధరింపమానిన ఒకానొక క్షత్రియవంశము వీరిదని కొందఱు.* వీరి మూల పురుషుఁడు చెన్నమల్ల భూపాలుఁడు. ఇతని కుదురునందు అక్కన భూపతి జన్మించెను. అక్కన భూపతికి భూపతియని కుమారుఁడు. ఆయనకు సూరన, రామచంద్రయని యిరువురు కుమారులు. ఈ సూరనగారిని

*ఉపద్రష్ట వేంకటజగన్నాథశాస్త్రి, లోకనాథుఁడు (సీరియల్ నవల) కల్పలత పత్రిక, 1921, ఫిబ్రవరి, పు. 29.

పెదసూర్యారావుగారని వ్యవహరింతురు. ఈ పెదసూర్యారావుగారు మొగలాయి హౌరతనమువారి సరదారఁట! ఈయన వాకతిప్పలో హరిహరులకు కోయిలలు కట్టించెనఁట! ఈయనకు గుంపమ్మయను భార్య వలన ఉప్పన్న, సర్వేశ, జగ్గరావు, భూపతి, గోపాలుఅను నయిదుగురు పుత్రులు. వీరిలో మధ్యముఁడైన జగ్గరావు ప్రసిద్ధుఁడు. ఈయన సప్తసంతాన నిర్మాతయఁట! ఈ జగ్గరాయనికి అంకాంబ వలన కలిగిన నయిదుగురు పుత్రులలో సూర్యారావు నాల్గవవాఁడు. ఈ సూర్యారావుగారికి సుభద్రమ్మయను భార్యవలన పెదజగ్గరావు అను కుమారుఁడును, అప్పయ్యమ్మ, సీతయ్యమ్మయను తనయలును గలిగిరి. అప్పయ్యమ్మ మదినెవారి కోడలు; సీతయ్యమ్మ చెవలవారి కోడలు.

గొడేవారి కుదురునందు పెదజగ్గరాయనింగారు సుప్రసిద్ధులు. వీరు మచిలీపట్టణమునందు చీఫ్ ఇన్ కవున్సిలు వారి కచ్చేరీలో దుబాషీగానుండిరి. ఇంగ్లీషు కుంఫిణీవారి తరపున సరదారీ యుద్యోగముచేసి కుంఫిణీవారి కసాధ్యము లయిన మైలవరము మున్నగు కోటలను సాధించి కుంఫిణీవారి మన్ననలకు పాత్రులయిరి. తిరుగుబాటు మనస్తత్వముగల ప్రజలను ప్రశాంతపఱిచి, ఆ యా సీమలను నిష్కంటకముగఁజేయుటకు కుంఫిణీవారికి పెదజగ్గరాయనింగా రెంతేని తోడ్పడిరి. వీనిని పురస్కరించికొని కుంఫిణీవారు, ఆప్తాగిరియును, అరిగె జోడు మషాళ్లు, షాహేబాంపల్లకి, దానియెదుట బరాబరులు గావించెడి రజత సువర్ణ వేత్రకులను పెదజగ్గరాయనింగారికి ప్రసాదించిరి. ఈ యంశమునే సత్యవతీపరిణయ ప్రబంధమిట్లు నిరూపించుచున్నది :

'అమర నాంగ్లేయాధిపాజ్ఞాధురంధరుం
డై వారలకు సాహ్యుఁడై యసాధ్య
మగు మైలవరదుర్గ మవలీల నిర్జించి
మఱియు కొండఱినపుడు తిరుగఁబడిన
వారి వశ్యులఁ జేసి వరలంగ నింగ్లీషు
వారి సమ్మానంబువడసి మిగుల
జోడు మషాళ్లను, సొంపొందు షాహిమాన్
పాలకీ నరిగె, నాప్తాగిరియును
మొదలుగాఁగల గొప్ప బిరుదుల నొంది
పుడమినెల్ల నిష్కంటకంబుగ నొనర్చి
యఖిలదిక్కుల తనకీర్తి యతిశయిల్ల,
ప్రజలఁ బ్రోచుచు జగ్గరాట్ప్రభుఁడు దనరె' — పు. 10.

ఈయన పెద్దభార్యయగు కృష్ణమ్మకు సంతతి యున్నట్లులేదు. రెండవభార్య యగు చెల్లయ్యమ్మకు సుభద్రమ్మ, బంగారమ్మ, సూర్యప్రకాశరావు, లక్ష్మి

నరసమ్మ, భాస్కరరావు, సూర్యనారాయణరావు అని సంతానము. పెద్ద తనయ యగు సుభద్రమ్మ మదినె అప్పయాంబా కృష్ణయ్యల తనయుఁడగు సూరన్న గారి భార్య. ఆంధ్ర కవయిత్రులలో సుప్రసిద్ధురాలగు మదినె సుభద్రమ్మ యీమెయే.

పెదజగ్గరాయనింగారి పెద్ద కుమారులగు సూర్యప్రకాశరావుగారు పిండారీ మూఁకలను పాఱఁదోలుటలోను, పాయకరావు పితూరీ యల్లరుల నణఁచుటలోను కుంఫిణీవారికి తోడ్పడినవారు. వీరి పుత్రులిరువురును చిన్నతనముననే పోయిరి. వీరి యనంతరము వీరి భార్య జానకమ్మగారును, ఆ పిమ్మట వీరి పుత్రిక రత్నయ్యమ్మగారును ఎస్టేటులను పాలించిరి. ఆ తరువాత నీ యెస్టేటులన్నియును సూర్యప్రకాశరావుగారి కడగొట్టుతమ్ముని కుమారులగు మహారాజా నారాయణగజపతిరావు బహద్దరుగారికి దఖలుపడినవి. పెదజగ్గరాయనింగారి రెండవ కుమారులయిన భాస్కరరావుగారి సంతతికూడ కొనలు సాఁగలేదు. మూఁడవ కుమారుఁడయిన సూర్యనారాయణరావుగారికి ముగ్గురు భార్యలు. పెద్దయామె యగు నీలయ్యమ్మకు సంతతి యున్నట్లులేదు. రెండవ భార్యయగు నచ్చయ్యమ్మ కుమారుఁడు వెంకట జగ్గారావుగారు (1817—1856) షేర్ మొహమ్మదుపురము జమిందారు. వీరు మదరాసులోఁ జదివిరి. ఖగోళశాస్త్రము వెంకట జగ్గారావుగారి అభిమానవిషయము. ఈయన భార్య చెవల జగ్గారాయని పుత్రిక బంగారమాంబ. పరిశోధనము నిమిత్తము విశాఖపట్టణములో నొక నక్షత్రశాలను వెంకటజగ్గారావుగా రేర్పఱిచిరి. వీరి తనయ అచ్చయ్యమ్మగారు. ఈమెను అంకితము శ్రీరాములుగారి కుమారులు వెంకటనరసింగరావుగారి(1827—1898) కిచ్చిరి. వీరు రాయబహద్దరు బిరుదాంకితులు. ఈ దంపతుల కుమారులు అంకితము వెంకటజగ్గారావుగారు. ఈ జగ్గారావుగారి కుమారులు అంకితము వెంకటభానోజీరావుగారు. నాఁటికి నేఁటికి భానోజీరావుగారు బొబ్బిలి పాలకులకు కూర్చు మిత్రులు 'షేరుమొహమత్పురీ జమీందారుఁడైన యలఘుఁడల్లి భానోజిరావరుగుదెంచె రహివిడిదిగ నొసఁగిరి దర్బారుమహలు గౌరవంబెంత చేనియుఁగడలు కొనఁగ' (బొబ్బిలి పట్టాభిషేకము, 2—39). వీరు ప్రస్తుతము ఆంధ్రప్రదేశ శాసనసభా సభ్యులు. వీరి కుమారులు వెంకటజగ్గారావుగారు వాణిజ్యవిద్యాపట్టభద్రులు.

సూర్యనారాయణరావు* గారి మూఁడవభార్యయగు సీతయ్యమ్మగారి కుమారులు మహారాజా సర్ గోడే నారాయణగజపతిరావు బహద్దరుగారు (1828—1903). ఈయన రాజకీయ రంగమునందును, సాహిత్య ప్రాంగణము నందును సమానప్రతిభను ప్రదర్శించినవారు. వీరు కలకత్తా. మద్రాసులలో

*ఈ సూర్యనారాయణరావుగారు జమీందారులయియుండియు విజయనగర సంస్థానమున మంత్రిపదవిలోనుండిరఁట ! చూ. పూర్వోదాహృత కల్పలత పత్రిక, పు. 30,

విద్య నభ్యసించిరి మొదటి యిద్దఱు భార్యలు మరణింపఁగా మదినె జగ్గారావు పుత్రికయును, గుడివాడ రత్నయాంబా లక్ష్మీనరసింహరాయల దత్తపుత్రికయు నగు చినజానకమ్మగారిని మూఁడవభార్యగా వరించిరి. వీరికి సీతయాంబ, లక్ష్మీనరసయాంబ యని యిరువురు పుత్రికలు. సీతయాంబ బంగాళారాష్ట్రము నందలి వడవాన్ ప్రభువు ఠాకూర్ సాహేబ్‌గారి భార్య. లక్ష్మీనరసయాంబ కురపాము సంస్థానాధీశ్వరులు రాజా శ్రీ వైరిచర్ల వీరభద్రరాజుగారి పట్టమహిషి. సీతయాంబ చిన్నతనముననే వితంతువై విశాఖపట్టణము వచ్చి పుట్టింటనే కాలము గడపినది. ఈమెకు సంతతి లేదు. వీరభద్రరాజుగారి భార్యయగు లక్ష్మీ నరసయాంబ సంతానము ముగ్గురు. ఈమె 1901 లో పురిటిలో చనిపోయినది. మహారాజా సర్ నారాయణగజపతిరావుగారి భార్యయయిన చినజానకమ్మగారు కొంతకాలము ఎస్టేటు వ్యవహారములను పరిశీలించినది. ఆమె యనంతరము నారాయణగజపతిగారి ఎస్టేటులన్నియును దౌహిత్రులును, కురపాము పాలకులును నగు సూర్యనారాయణరాజు, నారాయణగజపతిరాజులకు సంక్రమించినవి.

సాహిత్యపోషణము

గొడేవారి కోవలో ప్రసిద్ధులును, సంస్థానస్థాపకులును నయిన గొడే పెద్దజగ్గరాయనింగారు సప్తసంతానప్రతిష్ఠాపయితగా సాహిత్యము సాక్ష్యమిచ్చు చున్నది. పెదజగ్గరాయనింగారు కాకరపర్తి తిరుపతిపాత్రకవి రచితమయిన సత్యభామాకృష్ణసంవాదమను మూఁడాశ్వాసముల శృంగార ప్రబంధమును కృతి నందినవారు. పెదజగ్గరాయనింగారినిగూర్చి సత్యవతీపరిణయప్రబంధ మిట్లు ప్రశంసించుచున్నది :

సత్యభామాకృష్ణ సంవాద ముఖకృతు
　లందె నే రసికజనాగ్రగణ్యుఁ
డకలంక విజయరామాధీశకృత మహా
　సన్మానుఁడగుచు నే చతురుఁడలరె
శాశ్వత శ్రీయుక్త సప్తసంతానముల్
　ధరఁ బ్రతిష్ఠించె నే ధన్యమౌళి
కాశీపురంబున ఘనతర సత్రముల్
　గావించె నే పుణ్యకర్మఠుండు
ప్రకటకళలచే నమరె నే రాజమౌళి
యా గొడే జగ్గరాయని యలఘుసుగుణ
వారమంతయు నాలుగైదాఱువేలు
మోములఁదగు వేల్పులకైనఁ బొగడవశమె !' — పు. 10.

పెదజగ్గరాయనింగారు తల్లిదండ్రుల పేర సూర్యనారాయణ పురము,

సుభద్రాపురమునను నగ్రహారముల నేర్పఱిచి సత్పాత్రార్పణ మొనర్చినవారు. విశాఖపట్టణము నందలి కోదండ రామాలయము * పెదజగ్గరాయనింగారు కట్టించినదే.

పెదజగ్గరాయనింగారు కాకరపర్తి తిరుపతిపాత్ర కవిని తన యాస్థానమునకు రప్పించి—

'ప్రతిపదమునందు నొక చమత్కృతి ఘటించు
కృతివి గావున నీ వొక్క కృతి రచించి
నా కొసంగుము మావలనన్ బహూప
కృతిని బొందెదవని బహూకృతమొనర్చ'

—సత్యభామాకృష్ణ సంవాదము, పు. 6.

కవి యీ కృతిని రచియించినట్లు తెలియుచున్నది.

గొడేవారి సంస్థానము నాశ్రయించి వర్ధిల్లిన కాకరపర్తివారు వైదికులు. కాశ్యప గోత్రోద్భవులు. ఈ వంశీయులు అయిదాఱు తరములుగా గొడేవారి సంస్థానము నాశ్రయించి సాహిత్యసేవ సల్పినవారు. శశిరేఖాపరిణయము, ముఖలింగేశ్వరక్షేత్ర మాహాత్మ్యము, ముఖలింగేశ్వర తారావళ్యాది గ్రంథములను రచించిన కాకరపర్తి కృష్ణకవి తిరుపతిపాత్రకవి కుమారుఁడు. కృష్ణకవి కుమారుఁడు బుచ్చిపాత్రకవి సత్యవతీ పరిణయ ప్రబంధ కర్త. బుచ్చిపాత్రకవి సోదరపుత్రుఁడగు వెంకటశాస్త్రియును, బుచ్చిపాత్రకవి మనుమఁడు సీతారామశాస్త్రియును కవులే. కాకరపర్తి నృసింహకవి సారంగధర యక్షగాన కర్త యొకఁడు ఈ వంశమునకు చెందినవాఁడే. సహస్రకంధర రామాయణ కర్త ముద్దు లక్ష్మీనారాయణ కవి —

'కాకరపర్తికులాబ్ధి ని
శాకరు గురు మత్పితృవ్యజామాత మదు
ద్రేకకరు లక్ష్మణాఖ్య శు
భాకరు విద్యానిధిం గృపాంచితు నెంతున్'

అని కీర్తించినకాకరపర్తిలక్ష్మణ కవి వీరి కోవకుఁజెందిన వాఁడో కాఁడో నిర్ధారింపవలసియున్నది.

ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్య కర్తయగు కాకరపర్తి కృష్ణకవి తన తండ్రియును, సత్యభామాకృష్ణసంవాద ప్రబంధ కర్తయు నగు కాకరపర్తి తిరుపతిపాత్రకవినిగూర్చి యిట్లు పేర్కొని యున్నాడు :

* సీతారామస్వామి కోవెల యని నేఁటి వాడుక. ఎ. వి. భానోజీరావుగారు ఇప్పటి ధర్మకర్తలు; ఆర్షధర్మాభిమానులగు మంగళగిరి కోదండరామయ్యగారు కార్యకర్తలు. గొడేనారాయణరాయనింగారీ కోయిలను గట్టించిరని ఉపద్రష్ట వేంకటజగన్నాథశాస్త్రిగారి వ్రాఁత. చూ. పూర్వోదాహృతమగు వీరి నవల, కల్పలత, పుటలు 30, 31.

'శ్రీరామపదపద్మ సేవారతుండును
వేదశాస్త్రార్థ ప్రవీణుఁడగుచు
సత్యభామాకృష్ణసంవాద ముఖ్య ప్ర
బంధముల్ రచియించి ప్రథిత గోడె
వంశామలక్షీరవారాశి రాకాసుధా
కర కమనీయకర యశో వి
రాజమాన సుపర్వరాజవైభవ కవి
రాజ భూకల్పకభూజ జగ్గ
రాయభూపాల వరదత్త రాజితాగ్ర
హార ముఖనిస్తులేద్య సత్కారుఁడగుచుఁ
దనరు సత్కీర్తిధుర్య, పాత్ర కవివర్య
మహితగుణవంతు మదిని నమస్కరింతు'

—ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యము, అవతారిక, పు. 2.

తిరుపతిపాత్రకవి కవితలో పూర్వ మహాకవుల ఔచిత్యసుందరము లయిన కావ్యధర్మచ్ఛాయ లనేకము కన్పట్టుచున్నవని పెదజగ్గరాయనింగారు కృతిపతిగా కవితో నన్నమాటలు :

'మృదుపదవైఖరుల్ బొదలించునప్పుడు
నంది తిమ్మామాత్యు నైపుణంబు
సలలితాలంక్రియ ల్సమకూర్చునప్పుడు
కవి రామభద్రుని కౌశలంబు
నర్థగుంఫన రీతు లలరించునపు డల
సాని పెద్దన ప్రతిభానిరూఢి
ఘనతరశ్లేషకల్పన సేయునపుడు
పింగళి సూరకవి నిరాఘాటపటిమ
నీకుఁ గల్గుటఁజేసి నాళీకభవ వ
ధూనటి యనారతము తావకీన మృదుల
జిహ్వాకారంగమునఁ బ్రీతిచే నటించు
పాత్రకవివర్య సద్గుణప్రకరధుర్య' — అవతారిక, పు. 5.

గోడేవారి యాశ్రయమునందలి మఱియొక కవి కాకరపర్తి కృష్ణకవి. మూఁడాశ్వాసములు గల శశిరేఖాపరిణయమను శృంగారప్రబంధ మీయన రచనలలో నొకటి. గోడేవారి సంస్థానాస్థానకవియగు కాకరపర్తి తిరుపతిపాత్ర కవిపుత్రుఁ డీ కృష్ణకవి.

'రవికుల సార్వభౌము రఘురాము భజింపుచు తత్కటాక్ష ల
బ్ధి వివిధ వేదశాస్త్రకలితాంచితు శ్రీ గోడె జగ్గరాయభూ

ధవ కరుణాత్త తద్విభవధన్యుని కాకరపర్తి పాత్ర స
త్కవిజనవర్యు మజ్జనకు తద్దయు భక్తి నమస్కరించెదన్'

— శశిరేఖా పరిణయము, అవతారిక, పు. 2.

ఈ ప్రబంధము ప్రసిద్ధమగు భారతకథానుసారి. మచ్చునకొక పద్యము :

'అలికులవేణి యిట్టి సమయంబిపుడెన్నఁడు నెంచి చూడఁగాఁ
గలుగదు సుమ్ము, నా పలుకు గట్టిగ నెమ్మదియందు నమ్మి నీ
చెలు లిటు రాకమున్నె దయచే మరుకేళికి సమ్మతించినన్
వలసిన యట్లు వర్తిలఁగవచ్చునుగాదె సరోజలోచనా'

— ద్వితీయా. పు. 24.

కృష్ణకవిప్రణీతమగు మఱియొక రచనము మూఁడాశ్వాసములు గల 'ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యము'. ఇది ముఖలింగేశ్వరున కంకితము. ఇందలి యొక పద్యము :

'సలలితరూప సర్వగుణసంపదలన్ దగు మిమ్ముఁజూచి యే
యలికచ కైనఁగాని హృదయంబు గరంగదె యంచుఁ దెల్పఁగా
పలసితి మంచు మేము మగవారలతో నిఁక పేటెమర్మముల్
పలుమఱు జెప్పనేల పరభావవిదుల్ గద మీర లెన్నఁగన్'

— ప్రథమా. పు. 13.

ముఖలింగేశ్వర తారావళియను మఱియొక కృతి కాకరపర్తి కృష్ణకవి కృతము. 'శ్రీ ముఖలింగా' అను మకుటముతోఁగూడి అశ్విన్యాది నక్షత్రనామ చిహ్నితములయిన ఇరువదియేడు కందపద్యములుగల రచన మిది.

'శ్రీ సురుచిర సురశైలశ
రాసన నిగమాశ్వి నిర్జరాధిపచిత్తో
పాసితపద సదమృతల
క్ష్మసదన దయాంతరంగ శ్రీ ముఖలింగా'.

'శ్రీకంఠ భక్తియుక్తుం
డై కాకరపర్తి కృష్ణయాఖ్యుఁడు ప్రీతిన్
నీ కొసఁగిన తారావళి
చేకొను మిలను ప్రబలంగ శ్రీ ముఖలింగా'.

పెదజగ్గరాయనింగారి పెద్దకుమారులును, అనకాపల్లి జమిందారులును నగు గోడే సూర్యప్రకాశరావుగారు (1788–1841) కూడ గొప్ప సాహిత్య పోషకులు. ఈయన ప్రసిద్ధ పండితులు పరవస్తు శ్రీనివాసాచార్యుల అంతేవాసి. సంస్కృతాంధ్రములయందేగాక ఆంగ్లమునందును గొప్ప పాండిత్యము గలవారు. పాశ్చాత్యసీమలలో ప్రచలితమయిన వాస్తుశాస్త్రము, వృక్షలతాది దోహదశాస్త్రములు విశేషాభినివేశముతోఁ బరిశీలించినవారు. ఆంగ్లభాషా

నిఘంటుమర్యాదల ప్రకారము సంస్కృతాంధ్రములకు చక్కని నిఘంటువును కూర్పవలసినదని సూర్యప్రకాశరావుగారు తమ యధ్యాపకులగు శ్రీనివాసాచార్యులుగారిని అభ్యర్థించిరి. దేశభాషోద్ధారకుఁడును, శిష్యుఁడును, పోషకుఁడును నగు సూర్యప్రకాశరావుగారి కోర్కెను మన్నించి నిఘంటువు నందలి చాలభాగమును పూర్తిచేసి చివరి నాలుగయి దక్షరములకొఱవ యుండఁగా శ్రీనివాసాచార్యులుగారు మరణించిరి. ఆచార్యులుగారి పుత్రులు పసివారు. దీనిని పూర్తిచేయు పండితులు కన్పింపనందున మిక్కిలి చింతించుచు 1841 లో సూర్యప్రకాశరావుగారు పరమపదించిరి. తదుపరి వీరి భార్యయగు జానకయ్యమ్మగారు తన భర్త తలపెట్టిన ఈ యుద్యమమును గొనసాఁగింప నిర్ణయించి శ్రీనివాసాచార్యులవారి కుమారులగు వేంకటరంగాచార్యులుగారికిని, రామానుజాచార్యులుగారికిని ప్రాజ్ఞతరాఁగా వారిరువురచే నీ నిఘంటువునందలి శేషభాగమును పూర్తిచేయించిరి. ఇది 'సర్వశబ్దసంబోధిని' అను పేర ప్రకటితమయినది.

ఆంధ్రకవులలో నాధునికుఁడును, కౌండిన్యసగోత్రుఁడును, కృష్ణా మండలము ఎల్లమందగ్రామ వాస్తవ్యుఁడును, ఎల్లమంద కోటీశ్వరస్వామి భక్తుఁడును, జోగయార్య పుత్రుఁడును నగు అక్కినేపల్లి నృసింహకవి రచియించిన ఓషవతీ పరిణయమను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమునకు సూర్యప్రకాశరావుగారు కృతిభర్త. ఈయనకవిని తన సభాభవనమునకు రావించి—

'మారుమూలలఁ గలుగు కఠోరశబ్ద
కలిత పాషాణ పాకముల్ గడలు గొలిపి
కబ్బములు సెప్పి యరసికగ్రామణులకు
గృతులిడుదు, రవి దాంభికోన్నతులుగాన'

— ఓషవతీ పరిణయము, 1–29.

'పాకములలోనఁ గదళీ
పాకమె మాధుర్య సరసపాకము దానన్
మా కొక ప్రబంధ మిదుమీ
శ్రీకరగుణసాంద్ర నారసింహకవీంద్రా!' — పైది, 1–30.

'సంతతు లెవ్వియు మహిఁ గృతి
సంతతితోఁ దూఁగ వఖిలసంతతి యిది యా
బెంతయు నేర్పున మా కీ
సంతతి రహి సంఘటింపు సౌఖ్యస్థితిగాన్' — పైది, 1–31.

అని కవితో పలికి కృతిరచనకుఁ బ్రేరేపించినట్లు తెలియుచున్నది. కృతిపతి యగు సూర్యప్రకాశరావుగారు 'కవులకు నీవిచెట్టు చెలికాంద్రకు నెల్లను జీవగఱ్ఱ

బాంధవులకుఁ బట్టుకొమ్మ వసుధామరకోటికి వేల్పుగిడ్డి.........' (1–177) యని కీర్తింపఁ బడినాఁడు.

ఈ ప్రబంధమునందలి యితివృత్తము నాలుగయిదు తరములకు సంబంధించినది. అయోధ్యాధీశ్వరుఁడును, సూర్యవంశీయుఁడును నగు దుర్యోధన మహారాజునకును నర్మదానదికిని జన్మించిన కూఁతురు సుదర్శన. ఈ సుదర్శన అగ్నిదేవుని పరిణయమాడి సుదర్శనుఁడను పుత్రుని బడయును. సుదర్శనుని కుమారుఁడు ఓఘవంతుఁడు. ఓఘవంతుని కూఁతురు ఓఘవతి. ఓఘవతి స్వయంవరమునందు తన పితామహుఁడగు సుదర్శనుని వరించును. ఆ పిమ్మట ధర్మదేవతా వరమున ఓఘవతి పవిత్రమగు నొక నదిగా మాఱిపోవును.

సకలాంధ్రప్రబంధములందలి పడికట్టువర్ణనము లన్నియు నిందు వరుస తప్పకుండ వర్ణింపఁ బడినవి. మచ్చునకు ఒండు రెండు పద్యములు. చంద్రోపాలంభనము నందలి దీ పద్యము :

'సకుటిలవృత్తిమించి, బుధసంగతి లేక గురు స్వసిద్ధి రా
కకువిలసిల్లి, రాత్రిచరకార్యము బూనుచు విప్రయోగులన్
బ్రకటమతిం గలంచుచు, సపంకగతిం గని నీవు దానవ
త్వరలన సంచరింతువు గృపామతిఁ గాంతుపె సారసాస్యలన్'
—3—110.

'ఇచ్చకవచ్చు వాని వరియింపవె యంచును బల్కఁ, నేరిఁ దా
మెచ్చక పచ్చవిల్తు నెలమిన్ రతి చూచినరీతి నాతనిన్
బొచ్చెములేక చూచి వలపుల్ పచరించి వరించెఁ బ్రేమతో
నచ్చపలాక్షి యంత దివి నచ్చగ నచ్చరలాడి రాదటన్' —4—125.

గ్రంథాంతపద్యమునందలి శకవర్ష సూచన ననుసరించి కృతిసమర్పణ కాలము క్రీ. శ. 1817 అని తెలుచున్నది.

ఎఱ్ఱమిల్లి పేరరాజకవి (1800—1860)

ఈయన గొడే సూర్యప్రకాశరావుగారి యాస్థాన విద్వాంసుఁడు ; పౌరాణికుఁడును. ఓఘవతీపరిణయ కృత్యవతారికవలన ఈ పేరరాజకవి 'సకల వర పురాణ మర్మజ్ఞతయును, సరస వాక్ప్రౌఢియును' కలిగి సూర్యప్రకాశరాయని మెప్పించినవారని తెలియుచున్నది (1–192). ఇతఁడు మఱింగంటి వేంకటాచార్యులు రచించిన మల్లారిచరిత్రము కడు సంగ్రహముగా నుండుట చూచి గొడే సూర్యప్రకాశరావు భార్య జానకయ్యమ్మ యాజ్ఞప్రకారము మూల ద్విపద గ్రంథమునకు మఱికొన్ని మంజరీద్విపదలను జేర్చి విస్తరించి వ్రాసినాఁడు. మలహరేశ్వరస్వామి గొడే వంశీయుల యిలువేల్పు. శుభాశుభ కార్యముల సందర్భములయందు మలహరేశ్వర ప్రతిమను యథావిధిగ షోడశోపచారములచే

పూజించుట వీరి యింట పరంపరగా వచ్చుచున్న సంప్రదాయము. ఈ పూజా విధానమంతయు ఓషవతీపరిణయ కృత్యవతారికలో విపులముగా వర్ణింపఁబడినది. మలహరేశ్వరుని కరుణచేతనే గౌదేవారికి రాజ్యమువచ్చి యభ్యుదయములు చేకూఱినవఁట! మలహరేశ్వర స్వామియే మల్లారి యను పేర వ్యవహృతుఁడు. జానకయ్యమ్మ యందుచేత నీ గ్రంథమును విస్తరింపఁజేయించినది. ఈ గ్రంథ మముద్రితము. దీని లిఖితప్రతి చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయమున ఆర్. నెంబరు 338(b) గా నున్నది. నాలుగాశ్వాసముల అసమగ్రప్రతి యిది. ఈ మల్లారిచరితము స్కాందపురాణసంగతమఁట! కృతయుగంబున కావి నుండిన గిరిరాజను నతఁడు మల్లారిఁగొలిచి యతులితైశ్వర్యయుతుఁడయి వర్ధిల్లెనఁట!

'శ్రీనివాసంబైన శ్రీ గౌదేవంశ
కలశవారధిసుధాకరుఁడు గాంభీర్య
వీర్య ధైర్య స్థైర్య విక్రమౌదార్య
కలిత సాహస శౌర్య ఘనతరైశ్వర్య
యుతుఁడురుసత్కృపాయుతుఁడు సూర్యప్ర
కాశరాయఁడు దానఘనుఁ డని జగతిఁ
బ్రణుతికెక్కిన మేటిప్రభుపున కెలమి
సద్ధర్మపత్నియౌ సరసాంతరంగ
పరమపాతివ్రత్య భవ్య గుణశీల....
అలరిన శ్రీ జానకయ్యగా రెలమి
రహి నెట్టుమిల్లి పేర్రాజును నన్నుఁ
దమ యాశ్రితులలోనఁ దద్దయునెపుడు
గౌరవించుచునుంటఁ గరుణచే నిట్లు....'

కర్ణకులీనుల ఘనచరిత్రముగల యీ కృతిని రచించినట్లు పేరరాజుకవి పేర్కొనినాఁడు. 'గగనేభ నగభూమిదగు శాలివాహశకమునఁ బింగళసంజ్ఞ సంవత్సరమ్మునఁదగు కార్తికమ్మున శుక్లపక్షమున....' అనఁగా శా.శ. 1780

* శ్రీ గౌదే సూర్యనారాయణరావుగారు విశాఖపట్టణమున ఉప్పుటేటి పక్కను గట్టించుచున్న అనేక భవనములను చూచి, నడిమింటి సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రి (1758–1836) గారు వాపోవుచుఁ జెప్పినదిగా క్రింది చాటువు వాడుకలో నున్నది:

'కారూణా మథధారూణాం శిల్పకానాం తథైవ చ
గౌదే నారాయణ ద్రవ్య మయ్యో అయ్యో వృథావృథా'

ఇది సూర్యనారాయణరావుగారి కుమారులగు మహారాజా గౌదే నారాయణగజపతిరావు (1828–1903) గారిని గురించి చెప్పినదని నడిమింటి పతంజలిశాస్త్రిగారు చేసిన యూహ సరికాదని తోఁచుచున్నది. సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రిగారి కాలమునాఁటికి పట్టుమని పదేండ్లులేని బాలుఁడు ఇంతద్రవ్యమును వెచ్చించుట పొసఁగని మాట!

వీరి కుమారులలో పెద్దవారు వెంకటజగ్గారావుగారు (1817–1856). వీరు ప్రాచ్యప్రతీచీ విద్యాసంప్రదాయముల నామూలచూడముగ నవలోడనము చేసిన వారు. వీరు విశాఖపట్టణములో నాధునికయంత్రపరికరములతో, నావశ్యక గ్రంథ సంచయముతో నొక నక్షత్రశాల నేర్పఱిచి ఖగోళవిషయములపై తఱచుగా నాసక్తికరములగు విషయములను ప్రాచ్యప్రతీచీఖండముల యందలి శాస్త్ర పత్రికలలో ప్రచురించెడివారు. వీరికి పుత్రసంతతి లేనందున తమ తనయ యచ్చయ్యమ్మగారిని అంకితము వెంకటనరసింగరావు (1827–1898) గారి కిచ్చి యిల్లఱపుటల్లునిగా నిలిపికొనిరి. అచ్చయ్యమ్మగారు తలిదండ్రుల యనంతరము 1864 లో పైతృకములగు ఎంబారం, షేర్ మొహమ్మద్‌పురము ఎస్టేటులకు జమీందారిణి యైనది. స్థానిక కళాశాలకు ఈమెళ ర్త శ్రీ ఏ. వి. నరసింగరావుగారు 1892 లో లక్ష పదియేను వేల రూ.లు విరాళమిచ్చినందున ఈ కళాశాల శ్రీమతి నరసింగరావుగారి స్మృత్యర్థము మిసెస్. అంకితము వెంకట నరసింగరావు కళాశాల (Mrs. A. V. N. College) అను పేర వాడుకపడినది.* వీరి కుమారులగు అంకితము వెంకటజగ్గారావుగారు తమ మాతామహులు నెలకొల్పిన నక్షత్రశాలను బహుముఖముల విస్తరింపఁ జేసిరి.

'జ్యోతిషప్రియుఁడయి శాస్త్రశోధమునకుఁ
దివిరి విద్వాంసులగు వారిఁదెచ్చి తనదు
కడ నిలుపుకొంచుఁ దన్మార్గగతినిఁ జేసి
కట్టె నక్షత్రశాల నాపట్టణమున' —ఆంధ్రాభ్యుదయము, 3—13.

వీరు F.R.A.S., F.R.Met. Soc., F.A.S., F.R.C.I. మొదలగు పట్టములను పొందినవారు. హరితసగోత్రుఁడును, ఆపస్తంబసూత్రుఁడును, యజుశ్శాఖీయుఁడును, ప్రసిద్ధ జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తయును నగు రాణీ మహాగ్ని చిన్‌నృసింహాకవి షేర్ మొహమ్మదుపురము జమీందారుల సమ్మానములందినవారు. విశాఖపట్టణమునందు నక్షత్రశాలాధీశ్వరులయిన రాజా అంకితము వెంకటజగ్గారావు బహద్దరుగారి సంస్థానపండితులు. పంచాంగసాధనోపయోగముగా వీరు రచించిన 'తిథి కల్పవల్లి' అను శాస్త్రగ్రంథము రాజా వెంకటజగ్గారావుగారికి

ఇది సూర్యనారాయణరావుగారి కుమారులగు మహరాజా గోడే నారాయణగజపతిరావు (1828–1903) గారిని గుఱించి చెప్పినదని నడిమింటి పతంజలిశాస్త్రిగారు చేసిన యూహ సరికాదని తోఁచుచున్నది. సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రిగారి కాలమునాఁటికి పట్టుమని పదేండ్లులేని బాలుఁడు ఇంతద్రవ్యమును వెచ్చించుట పొసఁగని మాట!

* 1860 నాఁటి ఆంగ్లో వర్నాక్యులర్ స్కూలు, నేఁటి కళాశాలకు తొలిరూపము. దీనిని స్థాపించుటలో మహారాజా గోడే నారాయణ గజపతిరావుగారు ముఖ్యులు. ఇది 1878 లో సెకెండుగ్రేడు కాలేజి అయి మదరాసు యూనివర్సిటీ కనుబంధింపఁబడినది. 1878–1892 ల మధ్య దీని నామము హిందూ కళాశాల.

కృతియీఁబడి ముద్రితమయినది. ఈ విషయమునే—

'అంకితవంశవార్ధి నుదయంబయి కల్పమహీజమో యనన్
బొంకముగాంచి యాచనక పుంజము దన్పెడి జగ్గరాయనా
మాంకితు భర్తజేసెఁ దెలియన్ తిథికల్పకవల్లికిన్ బ్రమో
దాంకుర మొప్పఁగా నృహరి యజ్వకు నీ దెసఁడీ జగంబునన్' —226.

అని 'దైవజ్ఞ సార్వభౌమ విజయము' అను గ్రంథము ప్రస్తావించినది. తిథి కల్పవల్లి రచనాకాలము క్రీ.శ. 1892. పూర్వోక్తమయిన దైవజ్ఞ సార్వభౌమ విజయము రాణీ మహాగ్ని చిన్నృసింహకవి జీవితచరిత్రము. కావ్యస్మృతితీర్థ జనమంచి శేషాద్రిశర్మ విరచితము. పండితదాసు శ్రీరాములుపంతులుగారిచేఁ బరిశోధితము. రాజా అంకితము వెంకటజగ్గారాయ బహద్దరుగారిచే ప్రచురితము.

గొడేవారి వంశములో ననితరసాధ్యమయిన గౌరవములను బొంది యనేక ధర్మసంస్థలను, విద్యాసంస్థలను, పండితకవులను పోషించి ప్రాచీ నార్వాచీన ప్రబంధముల నెన్నింటినో ప్రచురించి చిరయశమును సముపార్జించిన వారు మహారాజా సర్ గొడే నారాయణగజపతిరావు బహద్దరుగారు (1828–1903). వీరు పరవస్తు శ్రీనివాసాచార్యుల శిష్యులు. రమారమి పదియేండ్లపాటు (1840–1849) కలకత్తాలో నాంగ్లవిద్యాధ్యయనము చేసిరి. చాలకాలము (1868–1884) కౌన్సిలు సభ్యులుగా, మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయ సెనేట్ సభ్యులుగా పేరుబొందినవారు. తమ పెద్దతండ్రి గొడే సూర్యప్రకాశ రావు (1788–1841) గారి దౌహిత్రి చినజానకయ్యమ్మగారిని వివాహమాడి నందున వారసులులేని వారి యెస్టేటులకు వీరు హక్కుదారులయిరి. నాఁటి సంస్థానాధీశులలో పెక్కురు మహారాజా నారాయణగజపతిగారికి ఆప్తమిత్రులు*. వీరు బ్రహ్మసమాజ మతాభిమానులు. మహర్షి దేవేంద్రనాథటాగూరుగారికిని, బ్రహ్మానంద కేశవచంద్రసేనుగారికిని ఇష్టులు.

* వెంకటగిరిరాజాగారి పట్టాభిషేకమునుఁజూడ నరుదెంచిన గొడే నారాయణ గజపతిగారి వర్ణనమును చూడుఁడు:

'ప్రణయమున సర్వజన బ
ర్హిణఘనుఁడై తనరు నానరేబిల్ నారా
యణగజపతిరాయ సుహృ
న్మణి మొదలుగ వచ్చిరపుడు నరపతి మిత్రుల్'

—రాధాకృష్ణ సంవాదము, ద్వితీయా. పు. 181.

'అతులాసన శిఖరాలం
కృత కరిగిరి నెక్కి యానరేబిల్ విరుదాం
కిత గొడే నారాయణగజ
పతిరాయ ఘనుండు వచ్చెఁ బ్రజలునుతింపన్' —పైది, తృతీయా. పు. 324.

కాకరపర్తి బుచ్చిపాత్రకవి ప్రణీతమయిన సత్యవతీపరిణయ మను నయిదాశ్వాసముల ప్రబంధము నారాయణగజపతిగారి కంకితము. బుచ్చిపాత్రకవి సోదరపుత్రులగు కాకరపర్తి వేంకటశాస్త్రులుగారిచేతను, పాత్రకవికి పౌత్రుఁడయిన సీతారామశాస్త్రులుగారిచేతను సవరింపఁబడిన యీ ప్రబంధము నారాయణగజపతిగారి యనుజ్ఞప్రకారము ప్రచురితము. బుచ్చిపాత్రకవి నారాయణగజపతి తండ్రి సూర్యనారాయణప్రభున కంకితము చేయనెంచి కథాంశముమాత్రము పూర్తిచేసి మరణింపఁగా, కవివంశీయులగు వేంకటశాస్త్రి, సీతారామశాస్త్రి నారాయణగజపతి కోరికమేరకు కావ్యావతారికను రచియించి నారాయణగజపతికి కృతిగా దీనిని సమర్పించిరఁట! ఇందలి యితివృత్తము సత్యవతీశంతనుల వివాహగాథ. ప్రబంధపరిపాటిగా అష్టాదశవర్ణనము లిందు చోటుచేసికొన్నవి. ప్రబంధశాఖాప్రియులు అవశ్యము పఠింపఁదగిన యుత్తమరచన.

గొడేవారి యాస్థానపండితులగు పరవస్తు శ్రీనివాసజగన్నాథస్వామి యయ్యవారలుగారు ఆనరబుల్ మహారాజా గొడే నారాయణగజపతిరాయనింగారి సెలవుప్రకారము అనేకోపనిషత్తులనుండి యుత్తమభాగములను సంగ్రహించి ప్రతిపదార్థ తాత్పర్యములను జేర్చి 'భగవద్విషయోపనిషత్తులు' అనుపేర నొకగ్రంథమును రచించి ప్రకటించిరి.

నారాయణగజపతిగారి మఱియొక యాస్థానకవి గొర్తి వేంకటశాస్త్రి. ఈయన శ్రీవత్సనగోత్రుఁడు. రామస్వామి పుత్రుఁడు. నారాయణగజపతిగారి యాదేశముప్రకారము 'సత్ప్రభూ పద్యమాల' యను గ్రంథమును రచించిరి. మహారాజాగారు తమ కిష్టమువచ్చిన కల్పనలను వివరింపఁగా వానిని బద్యరూపమున నిర్మింపవలెనను నియమముతో 'సత్ప్రభూ' అను మకుటముతో నః కృతి సాఁగినది. ఇందలి యొక పద్యము :

'జనకుఁడ వీవు నీ వలన సంభవమొందితి మెల్లవార మే
పునఁదగు మైత్రి సౌందొరులమున్ సహజన్ములయట్లెసంగఁగా
ననిశము నీదు దివ్యమహిమానుభవం బొనరించు నట్లుగా
నను గృపసేయవే యఖిలనాయక! సర్వశరిణ్య! సత్ప్రభూ!' —23.

నారాయణగజపతిగారి నిర్దేశముమేరకు వేదాంతవిషయబోధకములగు ననేక గ్రంథములనుఁ బరిశీలించి యందలి ముఖ్యాంశముల నేరి న్యాయవైశేషిక యోగసాంఖ్య భాట్ట ప్రాభాకర శంకర శాక్త రామానుజ మధ్వాది మతముల ప్రరోహ విస్తారాదికములు సంగ్రహముగా సుబోధకశైలిలో నాంధ్రమున పరవస్తు శ్రీనివాస జగన్నాథస్వామి అయ్యవారలుగారిచే రచియింపఁబడిన 'వైదిక మతావళి' యను నుత్తమ దార్శనికగ్రంథము నారాయణగజపతిరాయనింగారి పీఠికాసహితముగా ప్రచురితమయినది. మహారాజాగారి యార్షధర్మాభిరుచికిది ప్రబల నిదర్శనము.

మహారాజాగారు పండితకవులను ప్రోత్సహించుటయేగాక పూర్వ ప్రబంధములను పెక్కింటిని స్వయముగా ముద్రింపించిరి. కాకరపర్తి తిరుపతి పాత్రకవి రచించిన సత్యభామాకృష్ణసంవాదము, కాకరపర్తి కృష్ణకవి ప్రణీతములగు శశిరేఖాపరిణయ ముఖలింగేశ్వర తారావళి ముఖలింగేశ్వరక్షేత్ర మాహాత్మ్యములును, అక్కినేపల్లి నృసింహకవికృతమగు ఓఘవతీపరిణయ మును, కాకరపర్తి బుచ్చిపాత్రకవిరచితమగు సత్యవతీపరిణయమును, మదినె సుభద్రయ్యమ్మవిరచిత సర్వకావ్యసంపుటములును, ఎఱ్ఱమిల్లి మల్లిఖార్జునకవి యాంధ్రీకరించిన 'చార్ దర్వేషు'—అనఁగా నలుగురుఫకీరుల చరిత్రము, పరవస్తు శ్రీనివాసాచార్యుల సర్వశబ్ద సంబోధిని, నోరి గురులింగశాస్త్రుల గద్యాత్మక విష్ణుపురాణము మున్నగునవి వీరు ముద్రింపించిన గ్రంథములలో ముఖ్యములు. వీరు తిరుపతివేంకటకవులు[1], చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము[2], తుమురాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రి (1874—1932) మొదలగువారిని సమ్మానించిరి.

'ఆంధ్ర సంస్థానములు — సాహిత్యసేవ' యను వ్యాసమున నిడుదవోలు వారు నిరూపించినప్రకారము 'జ్ఞానభోగి గొడే జగన్నాథయోగి' యను మకుటముగల సీసపద్య శతక మొకటి వేదాంతపరమగునది యున్నట్లును, అది గొడే నారాయణగజపతిరాజుగారి సోదరులయిన జగన్నాథరాజుగారు యోగులై చెప్పినట్లును తెలియుచున్నది[3]. కాని, ఆంధ్రకవిసప్తశతికారుల నిరూపణము మేరకు 1850 ప్రాంతమువాఁడైన నిమిషకవి వేంకటేశకవి గొడే జగన్నాథ రావుగారు యోగియయిన పిదప నాతని సంబోధించుచు 'జ్ఞానభోగి గొడే జగన్నాథయోగి' యను మకుటముతో సీసపద్య శతకమును రచించెనని తెలు చున్నది[4]. మహారాజా గొడే నారాయణగజపతిరాయనింగారి సవతిసోదరులు వెంకటజగ్గరాయనామధురలవారొకరు (1817—1856) మాత్రము కన్పట్టు చున్నారు. ఈయన గొడే సూర్యనారాయణరావుగారి ద్వితీయభార్యయగు నచ్చయ్యమ్మగారివలన జన్మించినవారు. ఈ జగ్గారావుగారినే మీఁది శతకము నందు సంబోధితుఁడయిన 'జగన్నాథయోగి' యని సంభావించుచున్నారు. 'జగ్గయ' యను వ్యవహారము 'జగన్నాథ' శబ్దమునకు పరిశిష్టముగానుండుట సంభావ్యమేగాని యీ వెంకటజగ్గారావుగా రెపుడు యోగులుగా మాఱిరో విచారింపఁదగియున్నది. ఆయన 'జ్ఞానభోగి' యగుట మాత్రము ప్రసిద్ధము. చరిత్రకారు లీ విషయముల నింకను విపేచింపవలసియున్నది.

పుట్టిన గొడేవంశమునకును, మెట్టిన మదినెవంశమునకును, సర్వాంధ్ర

[1] నానారాజ సందర్శనము, పు. 14.
[2] చిలకమర్తివారి స్వీయచరిత్రము, పు. 148.
[3] తెలుగువిజ్ఞానసర్వస్వము, సంపుటము 3, పుటలు 1171-1175.
[4] ఆంధ్రకవిసప్తశతి, పు. 259.

మహిళాలోకమునకును సాహితీసంబంధమయిన కీర్తిని సముపార్జించిపెట్టిన యుత్తమ కవయిత్రి మదినె సుభద్రయ్యమ్మగారు (1781—1840). ఈమె గోడే వారి సంస్థానస్థాపకుఁడయిన పెద్దజగ్గరాయనింగారి (1745—1805) జ్యేష్ఠ పుత్రిక. ఈమెకు పితామహిపేరే పెట్టిరి. ఈమె తన మేనయత్త అప్పయ్యమ్మ గారి మూఁడవ కుమారులయిన మదినె సూరన్నగారి భార్య. ఈమె తండ్రివంక వారు గొప్ప విద్యాపంపకులు, విద్యాపోషకులు. చిన్నతనమునుండియు నీమె పరవస్తు కుటుంబపండితుల సన్నిధిని సంస్కృతాంధ్రములు, శాస్త్రములు గురుకులపద్ధతిలో చదివి దృఢవ్యుత్పత్తిని, ఉభయభాషాప్రావీణ్యమును, తదుభయ కవితాకౌశలమును సంపాదించినది. ఈమెరచనలలో కొన్ని శతకములు, దండకములు మాత్రము లభ్యమయినవి. ఈమె తరిగొండ వేంగమాంబకు నించుమించుగా సమకాలికురాలు. లభ్యమయిన యీమె సాహితీసృష్టిని పరికించినచో నీమె కవితారీతి తరిగొండ వెంకమ్మరీతి కంటె ప్రశస్తముగాఁ గన్పట్టును. కృష్ణ కేశవ కోదండరామ రఘునాయక రాఘవరామ వేంకటేశ శ్రీరంగేశ్వర శ్రీహరిరమేశ సింహగిరి సింహాచలాధీశ్వర-— మున్నగు శతకములు, శ్రీరామదండకము*ను ముద్రితములైయున్నవి. 'కృష్ణా' యను మకుటముగల శ్రీకృష్ణశతకము కందపద్య శతకము. కృష్ణ లీలలిం దభివర్ణితము.

'ప్రద్యుమ్నాదులఁ బలుపుర
ఖద్యోతప్రభల మీఱు ఘనులను గనియున్
చోద్యముగా ధారణిలో
మిథ్యా సంసారివగుచు మెలఁగితి కృష్ణా!'

కేశవశతకము భాస్కరశతకమువలె నీతిదాయకమయినది.

'ఏలినవాని సన్నిధిని హృద్యముగా సకలోపచారముల్
తాలిమితో ఘటించు నొకదాసుఁడె చాలును వెండబేల భూ
పాలుని కాలిప్రేల నొక బంగరు రత్నపు మట్టె బూనఁగాఁ
జాల వికాసమౌను పది సత్తువి యిత్తడి వేల కేశవా!'

రఘునాయకశతకమునుండి యొక పద్యము :

'శ్రీరమణీకళత్ర, సరసీరుహనేత్ర, జగత్పవిత్ర, సత్
సారసబృందమిత్ర, సురసన్నుతి పాత్ర, నరేంద్ర పుత్ర, శృం
గార సమగ్రగాత్ర, జనకర్మవిదారణ కృచ్చరిత్ర, శ్రీ
నారదమౌని గీతచరణా రఘునాయక దీన పోషకా!'

సింహాచలాధీశ్వరశతకమునుండి :

* రావూరి దొరసామిశర్మ, దండక వాఙ్మయము; శ్రీరామదండకము, మదినె సుభద్రమ్మ, ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచిక, హేమలంబ, 1957, పు. 134.

'వీసంబైన వివేకమున్ సుగుణమున్ విజ్ఞాన మాచారమున్
వాసింబుణ్యము నే నెఱుంగను మనోవాక్కాయ కర్మంబులన్
దాసిం నన్ను తరింపఁజేయుటకునై దాక్షిణ్యభావంబుతో
శ్రీ సారంబగు భక్తి యుక్తు లిడవే సింహాచలాధీశ్వరా!'

కోదండరామశతకమునుండి యొక పద్యము :

'విదళితేశ్వరచాప విజితలంకాద్వీప
రవివంశదీప తీవ్రప్రతాప
విదిత శాస్త్రకలాప విహిత వాయసతాప
కుసుమేషురూప తామసదురాప
శ్రుతిమధురాలాప కృతసతార్తి విలోప
కరుణానదీప యక్షయ కలాప
సజ్జన నిక్షేప శత్రు భీకరకోప
కుటిల ప్రతీప సద్గుణకలాప
ప్రాప్తనరరూప, హృతదానవావలేప
రాఘవక్ష్మాప యంచితామోఘరూప
చారు వైశాఖపురధామ జగ్గరాయ
దానహృదయాబ్ధిసోమ కోదండరామ!'

కాకరపర్తి సీతారామకవి నారాయణగజపతిగారికిని వారి యనంతరము వారి ధర్మపత్ని చిట్టి జానకయ్యమ్మగారికిని ఆశ్రితుఁడు. ఈయన సత్యవతీ పరిణయ ప్రబంధకర్తయగు బుచ్చిపాత్రకవికి పౌత్రుఁడు. సత్యవతీపరిణయము నందలి కృతిపతి వంశావతారమును కృతిపతియగు నారాయణగజపతి యనుజ్ఞ మేరకు రచించినవాఁడు. ఈతఁడు చిట్టిజానకయ్యమ్మగారి యాదేశము ననుసరించి 'సత్యా'యను మకుటములో సత్యనారాయణమూర్తి స్తవరూపమైన కందపద్య శతకము నొకదానిని రచించిరి.

'నిఖిల జనస్తుత కాశ్యప
ముఖలింగేశ్వర తనూజముఖ్యుఁడ విద్వ
త్సఖుఁడు భవచ్ఛ్రిత నమనో
న్ముఖుఁడ త్వదీయార్చనాభిముదితుఁడ సత్యా'
'పుస్తక వీణావిలసిత
హస్తే నిజపాదవినతి హరిహయముఖ స
న్మస్తే సమస్తజనని న
మస్తే యని నిన్ను దలఁతు మంజులవాణీ'

నారాయణగజపతివారి యాస్థానోద్యోగులగు శ్రీరంగం సూర్యనారాయణ శర్మగారు 'శ్రీ భగవద్గీతాసార సంకీర్తన' యను నపూర్వగ్రంథమును కీర్తనల

...నను భగవద్గీతా సారమంతయును నిక్షేపించి రచించిరి. ఇది శేషగిరి ...సకు సమర్పితము. 'గీతార్థ సారము వినుము నవనీతము జేకొను విధము' ...ము పల్లవితోఁ దీర్పఁబడిన వీ కీర్తనలు.

నారాయణగజపతిగారి పట్టమహిషియగు మహారాణి లేడీ గౌడే చిట్టి ...నరసయ్యమ్మగజపతిరావు గొప్ప విదుషీమణి. సంస్కృతాంగ్లాంధ్రములయందు ...ని పరిచయము కలది. 1903 లో మహారాజా గౌడే నారాయణగజపతిరావు ...ద్దరుగారు మరణింపఁగా భర్తృమరణ శోకభారమున క్రుంగిన చిట్టి ...నరసయ్యమ్మగారు రచించిన భగవత్ స్తోత్ర సంబంధమైన 'భగవత్ప్రార్థన' ...యను గ్రంథము ఆమె దైవభక్తికిని, కవితాశక్తికిని ఒక తార్కాణము. ఇందు 108 పద్యములు కలవు. అందొక పద్యము :

'భవదీయాజ్ఞను బూని యాకసమునన్ భానుండు శీతాంశుఁడున్
బవలున్ రేయి గ్రమంబునన్ దనరుచున్ బ్రహ్మాండ మెల్లన్ నిజాం
శువుల న్వెల్గఁగఁ జేయుచుందురుగదా శుద్ధాత్మ దివ్యప్రభా
వ విపన్నావన యోగివర్య హృదయాబ్జాతాలయా దుర్జయా' —64.

గౌడే నారాయణగజపతిగారి జ్యేష్ఠపుత్రిక హెర్ హైనెస్ శ్రీ సీతాబా ...రాణీ సాహెబావారి సెలవుప్రకారము ఉపమాక క్షేత్రమందు వెలసియున్న శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారి తిరుక్కల్యాణోత్సవమునందు తత్తన్నియతకాలము ...నుండుఁ బఠింపఁబడు సంస్కృతభాషామయమగు సంవాదత్రయము మూల ...ముతోఁ గూడ ఆంధ్రతాత్పర్య యుక్తముగఁ బ్రచురింపఁ బడినది. ఇందలి చోర సంవాదము పరవస్తు వేంకటరంగనాథస్వామి అయ్యవారలుగారిచే రచియింపఁ బడిన ఆంధ్ర తాత్పర్య సమేతము. లక్ష్మీవరణ, లక్ష్మీనారాయణ సంవాదములు పరవస్తు లక్ష్మీనరసింహస్వామి అయ్యవారలుగారిచే రచింపఁబడిన ఆంధ్ర తాత్పర్య సంభరితములు. ఈ మూఁడును సంవాదత్రయమను పేర పద్వాన్ ...మహారాణి శ్రీ సీతాబా రాణీసాహెబాగారి ఆజ్ఞ ప్రకారము ప్రచురితము. ఉపమాక క్షేత్రము గౌడేవారి భక్తిప్రపత్తులవలన వర్ధిల్లినది. ఆంధ్రతాత్పర్య కర్తలు మహామహోపాధ్యాయ శ్రీ పరవస్తు వెంకటరంగాచార్యులుగారి పౌత్రులును, అంతేవాసులును.

పద్వాన్ మహారాణిగారి సమాదరణమున ప్రకాశితమైన మఱియొక కృతి 'ఉపమాక క్షేత్ర మాహాత్మ్యము'. ఇది బ్రహ్మవైవర్త పురాణమునందలి గరుడా చలమాహాత్మ్యములోని అయిదధ్యాయముల గాథ. మూలగ్రంథమునకు పరవస్తు వేంకటరంగనాథస్వామి అయ్యవారలుగారు, కాకరపర్తి సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారును సులభశైలిని ఆంధ్ర తాత్పర్యములను వ్రాసిరి. సీతాబావారి సంస్థానములోని చక్రావధానుల వేంకటాచలముగారు దీనిని ముద్రింపించిరి. ఆంధ్ర తాత్పర్యకర్త లిర్వురును రాణీ సీతాబావారి యాశ్రితులు.

షేర్ మొహమ్మదుపురము జమీందారులును, ఉదారులును నగు అంకితము వెంకట ఖానోజీరావుగారు తమ తాతముత్తాతలు సమకూర్చిన అత్యుత్తమ గ్రంథాలయమునందలి గ్రంథరాశిని ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషద్గ్రంథాలయమునకు బహూకరించి తమ విద్యాభిమానమును వెల్లడించిరి. ఖానోజీరావుగారు విశాఖపట్టణమునందలి మిసెస్.ఏ.వి.ఎన్.కళాశాలా పాలకసంఘమునకు పైతృకముగా ఉపాధ్యక్షులు. వీరి పితృపాదులు శ్రీ అంకితము వెంకటజగ్గారావుగారు శాస్త్ర పండితకోటి తోడ్పాటువలన సంధానించిన దేవీపూజామహిమాదికములను దెలుపు మంత్రశాస్త్రగ్రంథము లిఖితప్రతియొకటి ఖానోజీరావుగారియొద్ద నున్నదంట!

ఉపజీవ్య గ్రంథసూచి

1. విశాఖపట్టణ జిల్లా వృత్తాంతసంగ్రహము, పుటలు 552—558.
2. కవిత్వవేది, ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రసంగ్రహము, 1959, పు. 256.
3. ఆంధ్రవిజ్ఞానము, సంపుటములు 1, 2, 5.
4. తెలుగువిజ్ఞానసర్వస్వము, సంపుటము 3.
5. ఊటుకూరు లక్ష్మీకాంతమ్మ, ఆంధ్రకవయిత్రులు, పుటలు 71, 72.
6. Russel's Report, President's Minute, para 20, pp. 53,54.
7. Celebrations of the Jubilee of the Queen Empress, London, 1887.
8. A. Vadivelu, The Aristocracy of Southern India, Vol. I, pp. 153–167; Vol. II, pp. 1–31.
9. M.A.M.P. II, Appendix, pp. 294–301.
10. Report of Madras Estates Land Act Committee, 1938.